

STYL

- řec. *στυλος*, lat. *stilus* = původně „kolík“, nebo „pisátko“, spíše rydlo, jímž se psalo na voskové tabulky; v přeneseném významu osobní a osobitý rukopis a dále pak způsob vyjadřování (dnes nř. *ύφος*)
- dnes má slovo „styl“ více významů a nevztahuje se jen na literaturu; rozdíl je např. mezi chápáním lingvistickým (stylové rozvrstvení jazyka, funkční styly) a náhledem literárním; s kategorií stylu operuje i estetika, filozofie (myšlenkové styly), dějiny umění atd.
- v literatuře se o stylu začíná více hovořit od období romantismu v souvislosti s přechodem od normativní estetiky klasicismu (významná role rétoriky) k moderní individualistické estetice
- v literární vědě chápeme styl jako:

specifický a jednotný způsob výběru a kombinace dílčích jazykových prvků, popřípadě postupů při výstavbě písemného projevu

- stylistika v jazykovědě a v literární vědě:
- jazykověda popisuje rozdíly mezi různými „funkčními styly“ (= je určován komunikační funkcí, kterou má text naplnit, a to nezávisle na autorovi: sdělovací, pragmatická funkce jazyka) a udává normy
- literární věda se snaží stanovit individuální styl autora, styl školy atd.; zajímá se o estetický či emocionální účinek výběru té které stylistické roviny, o spojení stylu a žánru atd.

Jazykovědné dělení: **funkční styly** = dělení podle funkce projevu

(Pražský lingvistický kroužek = jedna z nevlivnějších škol jazykovědného myšlení před druhou světovou válkou; východisko: Saussurova strukturální lingvistika; hlavní představitelé: Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek, Jan Mukařovský, Roman Jakobson, René Wellek – spolu s Austinem Warrenem napsal základní dílo literárněvědného směru *Nová kritika – A Theory of Literature* [1949])

- hovorový (prostě sdělovací)
- publicistický
- odborný
- umělecký: variabilita výrazových (jazykových) prostředků a postupů, jejich různorodé uplatnění, aktualizace, sémantická mnohoznačnost, emocionalita, subjektivní zabarvení atd.

V literatuře je nutno dobře rozlišovat několik aspektů stylu a stylistiky:

1. nadindividuální styl

- často mívá normativní povahu: souvisí s důležitostí, jakou hraje závaznost literární normy (klasicismus x romantismus): ta určuje rozvrstvení, hierarchizaci a závaznost estetických hodnot, tedy i rozrůznění literárního výrazu od „nejvyššího“ po „nejnižší“
- projevuje se ale i poté, co pozbyla platnosti normující úloha klasické rétoriky (styl literárního směru, školy, generace, žánru atd.)
- vždy je tu souvislost mezi tématem, časem a prostorem díla, charakterem postav, žánrem, jazykovou stylistickou vrstvou
- nadindividuální styly = výsledek působení normy nebo jiných objektivních příčin:
- styl uměleckého směru
- styl generace, epochy (časový aspekt)
- styl regionální, národní, kulturní oblasti (geografický aspekt)
- styl jednotlivých druhů a žánrů

MED09 Úvod do teorie literatury

- styl z hlediska tematického (dobrodružný)
- styl podle sociální diference (lidový, dvorský)
- styl podle zaměření, funkce, speciálního rázu

2. individuální styl

- = styl autora; charakterizuje originalitu a specifické znaky autorova výrazu na pozadí literární normy doby nebo literárního hnutí
- je to de facto „charakterový rys“ promítnutý do textů určitého autora, znak jeho osobitosti (individuální autorský styl)
- i tento styl se mění > můžeme definovat např. styl určité skupiny děl jednoho autora

3. textový styl

- = styl jednotlivého textu, charakteristika žánru; průmět obou předchozích stylů do konkrétního textu
- souvisí jednak s autorem, jednak s genologickým zařazením textu (stylistické znaky žánru)
- styl podle autorského postoje:
 - věcný; emocionálně zabarvený (slavnostní, patetický, elegický); objektivní; subjektivní
- styl podle vztahu slov k předmětu a vzájemných vztahů mezi slovy:
 - konceptuální (pojmový) a smyslový; sevřený a rozvláčný; minimalizující a přehánějící; rozhodný či vágní; tichý a vzrušený; prostý a zdobný; nominální (jmenný) a verbální (slovesný); implicitní (nevyjadřující přímo) a explicitní; jednoduchý a ozdobný; verbalistický (nabubřelý); perifrastický (opisný, vysvětlující); pregnantní (stručný, výstižný); květnatý (tropy, figury); lakonický (stručný, zhuštěný, nezřídka ironicky vyhocený); lapidární (stručný a jadrný); napjatý a uvolněný; uhlazený a drsný; monotónní a barvitý
- normativní hledisko: styl nízký a vysoký

Vědecký rozbor literárního díla

- cílem není zjistit „co chtěl básník říct“, ale „co říká dílo“
- celistvá rekonstrukce jazykového, stylového, literárněhistorického a kulturního pozadí
- forma: žánr, styl + obsah

ZÁKLADNÍ SLOŽKY VÝZNAMOVÉ VÝSTAVBY

(motiv – téma; postava, děj, prostředí = čas a prostor; vypravěč)

Literární motiv

- = významová stavební jednotka literárního díla
- za nový samostatný motiv lze považovat takové místo, které posouvá tok a obsah textu kupředu, přináší novou myšlenku, popřípadě rozvoj brzdí
- motivy nemusejí navazovat plynule na sebe, nemají stejnou důležitost, mohou mít různý charakter, mohou být rozloženy nerovnoměrně
- význam některých motivů lze pochopit pouze v rámci tématu nebo celého kontextu

Literární téma

- definice je problematická, neboť se pod tímto slovem často rozumějí tři odlišné skutečnosti:

MED09 Úvod do teorie literatury

1. námět díla
2. významová stavební jednotka literárního díla: souhrn jednotlivých motivů, vyšší kompoziční celek
3. souhrn v textu zdůrazněných prvků věcného, ale zejména ideového obsahu díla – součást obecného literárního kódu > tvoří souvislou literární tradici (např. ztracené a znovu nalezené dítě, záměna osob apod.): tato témata zkoumá tematologie

Postava

1. Každý fiktivní subjekt vystupující v díle
2. Klíčová postava – hrdina
3. Dramatická postava – spojena s vizuální jevištní představou

Jak vzniká postava v literárním díle?

1. realizuje se motivy, které představují její vnější podobu a pojmenování jejích vlastností = **charakteristika přímá** (explicitní pojmenování rysů postavy)
2. realizuje se motivy, které zaznamenávají nebo předvádějí její jednání v konkrétních situacích = **charakteristika nepřímá** (vyplývá ze způsobu jednání postavy)

– postavu konstituují:

výpovědi vypravěče, které ji charakterizují nebo vypovídají o její činnosti; přímé, nepřímé, polopřímé řeči, vnitřní monology vlastní postavy i jiných postav, které se jí týkají; výpovědi vypravěče, které označují důsledky skutků postavy pro osudy ostatních postav a zobrazeného prostředí

Přímá řeč (v různých jazycích se přímá řeč značí různě – různé typy uvozovek, pomlčky, problém s antickými texty)

př.: A jeden z těch pánů ukázal na mne a povídal: „To je hezká holčička.“
„To není praua,“ odvětil Lád’a uraženě, „nýbrž je to kluk.“
„Vždyť nosí sukýnky, tak jakýpak kluk?“

Nevlastní přímá řeč (všechny základní znaky přímé řeči jsou zachovány, jen není graficky vyznačena, může být stejně jako řeč přímá uvozená i neuvozená; jedná se o osobitou variantu přímé řeči – slouží k oživení, ozvláštňení kompozice textu)

př.: A četníci naléhají: Kde byl včera Šuhaj? Kde spal? Kdo byl s ním? Kde je dnes?
Doved’ nás na něho!

př.: V koutě se zvedl mladík s oholenou hlavou: Haló, učiteli, zavolal na přicházejícího. Co víš o anarchismu?

Polopřímá řeč (referování o řeči jinou osobou, ale zachování charakteru přímé řeči)

= prostředek vyjádření vnitřního monologu, nevyslovené myšlenky postavy; obsahově patří k řeči postav, formálně k řeči autora; usiluje o postihnoutí myšlení subjektu přímo v jeho zrodu – zachytit „proud vědomí“

př.: Ivo promluvil také s babičkou, ale babička mu nerozuměla. Lépe rozuměla Štěpánce. Ale to, co měla babička na srdci, musila Ivovi říci. Neviděl-li v Praze France Marka, který najednou ze vsi zmizel, když všecko propil? Ne, neviděl France Marka. On tedy také nezná France Marka. Nikdo ho nezná. To už se asi o něm nikdy ničeho nedozví. Inu, to jsou nějaká léta! Jaká pak léta? Nu, padesát. Přes padesát let to býti může. A kdo to byl Franc Marek?

Smišená řeč (mluví vypravěč, ale zachovává některé výrazy z řeči postavy)

př.: Pan Bejval říká, že si potrpí na vzdělání a nelituje groše.

Nepřímá řeč

MED09 Úvod do teorie literatury

- idealizace postav: romantismus, historiografie, pohádky
- typizace postav: dramatické žánry (commedia dell' arte, stínové divadlo), pohádky, budovatelský román

Děj

- výraz se používal jako ekvivalent někdy pro fabuli, jindy pro syžet (viz níže)
- nověji: děj = syžetová kategorie – ucelená řada akcí, které navazují specifické vztahy s ostatními kontexty (postav, prostředí, vypravěče)
- jeden z hlavních prostředků organizujících jednotu díla
- obvyklé dělení děje: expozice, kolize, krize, peripetie, katastrofa (viz níže)
- tzv. **motivace** děje = zajišťuje spjatost jednotlivých dějových fází; systém činitelů, na nichž závisí důvodnost, opodstatněnost, věrohodnost v jednání postav a při vývoji událostí:
 1. **motivace fantastická (poetická)**: o vývoji událostí rozhodují nadpřirozené příčiny nebo deformované přírodní zákony, nikoliv objektivní zákonitosti – mytologické a folklorní útvary (pohádky, pověsti), vědeckofantastická literatura
 2. **motivace realistická**: shodná s objektivními zákonitostmi skutečnosti (fyzikálními, biologickými, psychologickými, společensko-historickými)
 3. **motivace oslabená**: při dějových zvratech, rozuzlení, hraje roli nahodilost: happy end, deus ex machina, živelné pohromy, náhlá úmrtí (braková, ale i absurdní, psychoanalytická, existencialistická literatura)
- děj jednoduchý x děj složitý (podle množství **digresí** = odbočka od hlavní dějové linie)
- děj hlavní = nejsouvislejší vrstva (někdy rozdvojený na dva souběžné, někdy vůbec neidentifikovatelný) x děj vedlejší
- děj dynamický (postava mění životní prostředí, překračuje hranice) x děj statický
- děj situační (zvraty jsou výsledkem vnějších poměrů, osobních kontaktů) x děj povahový / charakterový (aktivita postav)

Prostředí

- = **chronotop** (čas a prostor) = základní časoprostorová konfigurace narativního uměleckého díla (podle Michaila Bachtina)
- spolu s vypravěčem a postavami patří k základním narativním kategoriím
 - ztvárnění času a prostoru v literatuře má svá specifika: je to jeden z faktorů, jimiž se literatura (slovesný útvar) odlišuje od ostatních druhů umění (malířství, sochařství, architektura = synchronní umění x hudba = diachronní umění)
 - vždycky rozlišujeme mezi časem a prostorem knihy jako předmětu (čas, který potřebujeme k přečtení, předvedení na jevišti atd., prostor, který kniha fyzicky zabírá) a časem a prostorem literárním

1. Čas

1. inherentní vlastnost jazykového materiálu, z kterého je dílo vytvořeno – čas, který je potřeba k přečtení, poslechu, předvedení na jevišti: tento čas ovlivňuje podobu jednotlivých literárních žánrů: např. divadelní hra nebývá delší než dvě hodiny; lyrická báseň zřídka přesahuje 20 veršů; epika a román mohou naopak být delší
2. **specifický význam v literárním díle (= rozměr zobrazovaného světa)**
 - a) čas vyprávění / čas vypravěče (čas syžetový)
 - b) čas vypravovaný / zobrazovaný (čas fabulární) = čas, během něž se odehrává

MED09 Úvod do teorie literatury

- příběh; čas děje = úsek času, který je v díle zachycen
= někdy jsou totožné (deníky, kroniky, dialog), jindy je čas vypravěče kratší (shrnutí, urychlení příběhu, elipsa), může být i delší
- čas vyprávění je pochopitelně v disproporcii s reálným (tj. objektivním/fyzikálním) časem
 - moderní literatura: charakteristická pestrost forem zprostředkování vyprávěného času procesem vypravování (odbočky, retrospektiva, předjímání, zkratka, prodlužování)
 - časová perspektiva díla = výslednice všech složek vypravěčského času
 - zobrazování času většinou není kontinuální, ale diskontinuální, tedy nikoli chronologické, ale achronologické: viz vyprávění *Odyssea* v 9.–12. zpěvu *Odysseie* a celou časovou výstavbu eposu; významově důležité jsou časové anticipace (Genette: „prolepse“) a „back flash“ = zpětné pohledy (Genette: „analepse“) > čas se takto přímo účastní významové výstavby díla
 - problém vícečasovosti (polychronie), např. tam, kde se prolíná čas historický s časem Mytickým; tento problém úzce souvisí s úlohou vypravěče a vypravěčské perspektivy (čas „objektivní“ a čas „subjektivní“)
 - **parachronie** = umístění, ukotvení příběhu v čase; je to problém podobný jako s paratopií (viz níže), jedná se o jevy komplementární, spojené s problémem „narativní“ vzdálenosti“
3. čas jako kategorie gramatická, morfologická či sémantická vlastnost slov (sloves, časových substantiv, adjektiv, adverbii apod.) sloužících ke ztvárnění příběhu, tedy i k vyjádření časových rozměrů příběhu

2. Prostor

1. prostor literárním dílem zaujímaný – většinou druhořadá součást, jen výjimečně se stává plnoprávným (kaligramy = vizuální poezie)
- 2. fiktivní prostor, který je v literárním díle zobrazován**
- ztvárnění prostoru je neoddělitelné od časového průběhu: ztvárnění časoprostoru v díle se dotýká s úlohou vypravěče (koncept fokalizace = subjektivizace vyprávění)
 - vždy jistá schematičnost; rozčlenění ve dva nebo více podprostorů
 - **paratopie** – ukotvení příběhu v prostoru; prostor literárního díla je zde i jinde, je součástí lidské představivosti (např. „Robinsonův ostrov“): s tím souvisí jednak výběr těchto „míst děje“, jednak problém tzv. **presupozic**: čím více je paratopie vzdálená, tím více informací musí text obsahovat a naopak
 - jednotlivé prostorové prvky jsou v literárním díle přímo účastny významu – s určitými místy se tradičně pojí určité představy

Vypravěč

- důležité je místo a míra účasti vypravěče v zobrazeném světě
- vypravěč ovlivňuje tematickou celistvost díla – digrese, komentáře
- je nutno rozlišovat mezi spisovatelem (fyzickou osobou) a vypravěčem (fiktivní postavou; podobně můžeme rozlišovat mezi čtenářem (textovou daností = čtenářem definovaným v textu) a čtenářským publikem (souborem fyzických osob)
- klasifikace vypravěče podle perspektivy: **ich-forma** x **er-forma** (nejjednodušší základní dělení – brzy se ukázalo jako nedostatečné, protože nereflektuje problém zobrazování postav a jejich světa)
- > následně vzala literární kritika v úvahu souvztažnost **vypravěč - postava - způsob vyprávění - role vypravěče ve vyprávěném světě** (diegése = vyprávění = narace)

MED09 Úvod do teorie literatury

Klasifikace vypravěče podle přítomnosti ve vyprávění:

heterodiegetický = vypravěč stojí mimo vyprávěný svět, tzn. vypravěč není součástí příběhu, který vypráví (autorské vyprávění: Homér)

homodiegetický = vypravěč je součástí vyprávěného (fikčního) světa, tzn. vypravěč vypráví příběh, v němž vystupuje jako jedna z postav (Malý princ, Odysseus v Homérovi); u tohoto typu vypravěče se dále rozlišuje míra přítomnosti vypravěče ve vyprávění > vypravěč jako hlavní hrdina příběhu (**autodiegetický** vypravěč), jako vedlejší postava nebo jako pozorovatel

Klasifikace podle narativní roviny, na níž se vypravěč pohybuje:

(podle vztahu vypravěče k příběhu a k jeho čtenáři)

extradiegetický = vypravěč vnější / 1. stupně; vypravěč není součástí textu, rovina mimo text (vypravěč vypravuje příběh zvnějšku = pohybuje se na stejné rovině jako čtenář/adresát příběhu)

intradiegetický = vypravěč vnitřní / 2. stupně / vypravěč-postava; rovina přítomná uvnitř díla; adresátem vypravěče je některá z postav příběhu

Gérard Genette v práci *Figures* rozlišuje pozici vypravěče dle úrovně a vztahu k vyprávěnému světu; vypravěč může být:

1. **extradiegetický-heterodiegetický**: Homér – vypravěč prvního stupně vypravující příběh zvnějšku, kde nefiguruje; Vergilius jako vypravěč *Aeneidy* (svým *cano* se obrací na čtenáře > extradiegetický; neúčastní se vyprávěných událostí > heterodiegetický)
2. **extradiegetický-homodiegetický**: Marcel Proust – vypravěč prvního stupně vypravující svůj vlastní příběh; Apuleius jako vypravěč *Metamorfóz* (svým vyprávěním se obrací přímo na čtenáře > extradiegetický; je hlavní postavou svého vyprávění > homodiegetický)
3. **intradiegetický-heterodiegetický**: Šeherezáda, vypravěčka druhého stupně (**récit-métarécit**) vypravující příběhy, kde většinou nefiguruje; Próteus ve 4. knize *Georgik* (vypráví Aristaeovi příběh o Orfeovi a Eurydice; Próteus i Aristaeus jsou postavami básně > intradiegetický; Próteus v něm nehraje žádnou roli > heterodiegetický)
3. **intradiegetický-homodiegetický**: Odysseus v 9. až 12. zpěvu, postava vypravuje svůj vlastní příběh; Aeneas v 2. a 3. knize *Aeneidy* (obrací se na publikum uvnitř fikčního světa, zejména na královnu Didonu a její dvořany > intradiegetický; vypráví svůj vlastní příběh > homodiegetický); Lucius jako vypravěč v Apuleiových *Metamorfózách*

Klasifikace vypravěče podle stupně výraznosti ve vyprávění:

overt narrator = „zjevný vypravěč“: vypravěč je ve vyprávění zjevně přítomen

covert narrator = „skrytý vypravěč“: vypravěč se z vyprávění vytrácí (při větším podílu vnitřní perspektivy)

Klasifikace vypravěče podle perspektivy (fokalizace):

vypravěč **vševědoucí** (= autorský)

tzv. „**oko kamery**“ = neosobní vypravěč – popisuje pouze prostředí a vnější projevy postav

MED09 Úvod do teorie literatury

vypravěč **pozorovatel** (= personální: vypravěč zaujímá roli nezaujatého pozorovatele; omezen sémantickým aspektem jedné z postav, s jejíž perspektivou se vypravěč ztotožňuje; ale er-forma)

vypravěč **účastník** (= přímý vypravěč: svědek, hlavní nebo vedlejší postava; ich-forma)

Klasifikace vypravěče podle spolehlivosti:

- **spolehlivý x nespolehlivý** vypravěč
- nespolehlivost = kategorie významové výstavby díla; pro čtenáře musí být rozpoznatelná
- nespolehlivost je „*funkční vědomé, účelové a záměrné překroucení* či nedostatečné informování o příběhu, jeho událostech a postavách“ (Kubíček 2007, s. 172)
- nespolehlivost zakládá vypravěč (vybírání co, kdy a jak bude řečeno) – čtenář podle svých schopností vypravěčovu nespolehlivost rozpozná z kontextu jeho výpovědí

Dva základní typy nespolehlivosti (Kubíček 2007):

a) **nespolehlivost na rovině příběhu** = nespolehlivý vypravěč

- odráží vztah vypravěče k vyprávěnému příběhu
- týká se především homodiegetického vypravěče v intra- nebo extradiegetické rovině > vypravěč sám poskytuje údaje o své nespolehlivosti – zřetelným signálem je neúplnost poskytnutých informací, ovšem pouze pokud je zatajení určité informace klíčem pro pochopení příběhu
- Kubíček rozlišuje také částečně spolehlivého vypravěče, který dává najevo, že jeho vyprávění je jen dílčí (jen jedna z mnoha verzí) x skutečně nespolehlivý vypravěč je ten, který úmyslně deformuje příběh za účelem jeho zkreslení

b) **nespolehlivost na rovině vyprávění** = nespolehlivé vyprávění

- týká se zvláště heterodiegetického vypravěče
- obtížně definovatelné kategorie

Pásmo postav vs. pásmo vypravěče:

pásmo postav: dialog, subjektivita

pásmo vypravěče: monolog, objektivita

přechodné typy mezi pásmy:

pásmo postav pásmo vypravěče
přímá řeč nevlastní přímá řeč polopřímá řeč smíšená řeč nepřímá řeč

KOMPOZICE LITERÁRNÍHO DÍLA

= organizace jazykových prostředků a obsahových prvků do vyšších celků podle požadavku přehlednosti, návaznosti a vývojové logiky textu

= způsob řazení témat (motivů) jako významových stavebních jednotek >

tematická (motivická) výstavba díla

- je třeba sledovat, jakým způsobem jsou tyto jednotky seřazeny a propojeny (zda dominují vztahy kauzální či nekauzální, zda spíše prostorové či časové, slovně asociativní či mentálně asociativní apod.)
- důležitost motivů může být signalizována jejich umístěním na kompozičně výrazných místech díla
- odlišnosti v kompozici literárního díla jsou dány tím, zdali se jedná o syžetový (epičnost

převládá) nebo nesyžetový žánr (lyrika)

Žánry nesyžetové

- hovoří se pouze o tematické výstavbě
- typické kompoziční principy = gradace, kontrast, paralelismus, konfrontace významů, pointa

Žánry syžetové

- tytéž kompoziční principy, ale bývají přizpůsobovány vyprávění
- u syžetových žánrů funguje dichotomie fabule x syžet (podle ruských formalistů)
 - = histoire x discours / récit (podle francouzských strukturalistů)
 - = story x plot / discourse (anglosaská terminologie)

• fabule

- = souhrn významů daného epického díla
- = jednotlivá příhoda, nebo řada událostí, o nichž se vypráví (ucelená řada dějových událostí v časovém a příčinném sledu, kterou dílo nakonec vytvoří: fabuli čtenář sestavuje až po přečtení díla)
- = dějový základ epického díla; dějový půdorys
- fabule jednoduchá (folklórní žánry: pověst, pohádka, anekdota, balada)
- fabule rozvětvená (velké epické žánry: románová kronika, sága, epos)

• syžet

- = funkční řazení motivů; konkrétní uplatnění a provedení fabule (podoba, kterou vtiskne příběhu vypravěč); způsob dějové a tematické výstavby
- se syžetem je spojena zejména autorova volba vypravěče, rozvržení sledu dějů, promyšlení závažnosti jednotlivých motivů a stanovení důležitosti dílčích témat a tématu ústředního
- fabuli abstrahujeme ze syžetu, materiál pro syžetové ztvárnění
- při tvorbě epického díla autor nejdříve objeví určitou látku, pak vytvoří fabuli a nakonec se rozhodne, jak tuto fabuli ztvární konkrétně – syžetově; čtenář postupuje při četbě přesně opačně: čte syžet a podle něj rekonstruuje fabuli
- mohou existovat formy bez fabule, ale ne bez syžetu (lyrika, antiromán)

– při studiu kompozice často používáme označení jednotlivých fází děje, jak se ustálilo pro strukturu dramatu (klasifikace podle Gustava Freytaga = něm. spisovatele 19. století)

- **expozice** = uvedení do děje, výchozí situace (seznámení s postavami, předpoklady pro porozumění ději)
- **kolize** = zauzlení, počátek zápletky
- **krize** = rozvinutí zápletky až k ostrému, nesmiřitelnému konfliktu
- **peripetie** = nové zauzlení děje, překvapivý zvrat načas odkládající konečné řešení
- **katastrofa** = tragický závěr, vyřešení konfliktu
(někdy zásah vyšší moci = deus ex machina)

- celé epochy ve vývoji literatury se vyznačují tím, že motivy jsou přejímány z díla do díla jako stabilizované znaky = **topoi / loci communes** = ostře vyhraněné okruhy motivů charakteristických pro daný žánr, tematickou oblast, období
- stejně tak téměř každý literární žánr nabízí repertoár kompozičních postupů, které jsou pro daný žánr příznačné = kanonizace syžetových postupů

Kompoziční principy

1. Princip kauzality – vychází z existence či neexistence logiky příčinných souvislostí mezi složkami díla
 - a. Kauzální (příčinná) výstavba = jedno téma logicky vyplývá z jiného, motivy navazují na sebe tak, že z existence jednoho vyplývají důsledky pro další; zařazení určitého motivu má svůj racionální důvod
 - b. Nekauzální výstavba = časová nebo prostorová – postup je charakteristický zejména pro lyriku a některé neepické formy prózy; jedná se o výstavbu bez příčiny, následku a logické souvislosti
2. Princip tektoniky – je založen na celkovém kompozičním rázu díla, a to z hlediska kompoziční uzavřenosti či neuzavřenosti (tektonika = vnitřní výstavba uměleckého díla: úvod – závěr, osovost, rámování, kontrast, paralelismus atd.)
 - a. Tektonická (uzavřená) výstavba = sevřené formy; dílo má pevnou stavbu, logické a přirozené vztahy mezi motivy, má úvod, vlastní obsahové jádro a závěr, kompozice je uzavřená a symetrická
 - b. Atektonická (neuzavřená) výstavba = otevřené formy volně asociativní; dílo nemá pevnou stavbu, témata či motivy na sebe naprosto nenavazují, jejich pořadí je úmyslně zpřeházeno (pokud vůbec existuje jejich souvislost)

– oba principy a jejich varianty se vyskytují vedle sebe, můžeme je nalézt v jednom a tomtéž díle – zvláště často se spojuje výstavba kauzální s tektonickou a nekauzální s atektonickou (založená na proudu vědomí – Proust, Joyce, Woolfová, Hrabal)

Kompoziční postupy

Kompoziční principy se v konkrétním díle realizují pomocí kompozičních postupů.

1. postupy v rámci principu kauzality – velmi častý je kompoziční postup nekauzální výstavby v rámci principu kauzality = proud vědomí, založený na asociacích a vnitřním monologu (B. Hrabal – *Obsluhoval jsem anglického krále*)
2. postupy v rámci principu tektoniky
 - A. podle časových vazeb
 - a. chronologický = *ab ovo* („od vajíčka“)
 - b. retrospektivní = události jsou líčeny ve zpětném sledu (návraty do minulosti)
 - c. paralelní = dvě či více dějových linií, které se dříve nebo později propojí (Tolstoj: *Vojna a Mír*)
 - d. rámcový = do úvodního příběhu se vkládá několik ucelených příběhů (antické epyllion; Giovanni Boccaccio: *Dekameron*; sbírka příběhů *Tisíc a jedna noc*; Geoffrey Chaucer: *Canterburské povídky*)
 - e. *in medias res* = uvádí čtenáře přímo do středu událostí (porušuje logický časový sled událostí a tím ozvláštňuje děj)Mnohá díla uvedené postupy kombinují, takže vznikají další nepřeborné možnosti.
 - B. podle způsobu rozvíjení a vyvrcholení děje
 - f. konflikt – střet zájmů hlavních postav díla, často se ukazuje v obecné rovině (život proti smrti, láska proti nenávisti), může být krátkodobý či dlouhodobý, dílčí či hlavní; cílem autora je vzbudit napětí
 - g. zápleтка – je soubor motivů, které nějakým způsobem zamotají děj tak, aby se dál rozvíjel
 - h. rozuzlení – ukončení zápletky, vyřešení konfliktu

MED09 Úvod do teorie literatury

- i. gradace (vystupňování) – záměrné uspořádání motivů tak, aby děj postupoval od méně důležitých či méně poutavých prvků až k těm nejdůležitějším, nejnapínavějším a vrcholným; cílem je stupňovat čtenářův zájem a jeho zaujetí dílem
 - j. retardace (zpomalení) – je opakem gradace, nejčastějším prostředkem je popis
 - k. pointa – vyvrcholení příběhu obvykle nějakým nečekaným způsobem; nejpřirozenějším místem pro pointu je závěr díla, může však být omezena i na dílčí textové úseky
 - l. otevřený konec – autor úmyslně nerozuzlí zápletku děje a nechá dokončení příběhu na čtenáři – jeho postojích, názorech, pojetí umění i života
 - m. happy end – šťastné rozuzlení všech zápletek (unhappy end – katastrofický závěr)
- C. podle práce s motivy
- n. opakování motivů – autor většinou poprvé motiv jen naznačí a pak jej rozvíjí využitím gradace
 - o. kontrast – protiklad různých složek uměleckého díla, především motivů
- D. podle střídání stylistických principů
popis jako kompoziční prvek je prostředkem retardace děje; spisovatel opustí děj na nejnapínavějším místě a zařadí kratší či delší popisnou pasáž